

Проведений статистичний аналіз ЗО України дає змогу забезпечити підготовку не тільки періодичних публікацій з митної статистики зовнішньої торгівлі, а й різних аналітичних досліджень, зокрема у регіональному аспекті (регіональна статистика), а також проводити аналіз динаміки експортно-імпортних операцій за окремими категоріями учасників зовнішньоекономічних зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захожай В. Б. Статистика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Б. Захожай, І. І. Попов. – К. : МАУП., 2006. – 536 с.
2. Кустовська О. В. Практикум із дисципліни «Статистика» з використанням Excel / О. В. Кустовська, В. С. Чорний. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 216 с.
3. Притула М. М. Практикум із теорії статистики : навч. посіб. / М. М. Притула, О. Є. Онишко. – Львів : Компакт-ЛВ, 2006. – 224 с.
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 560 с.
5. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти : навч. посіб. / Р. В. Фещур, А. Ф. Барвінський, В. П. Кічор [та ін.] ; за наук. ред. Р. В. Фещура. – 2-ге вид. оновлене і допов. – Львів : Інтелект-Захід, 2003. – 576 с.

УДК 005:936.3:005.334

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОЗАХИЩЕНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА: ЛОГІКО-ПОНЯТІЙНА МОДЕЛЬ ПРЕДМЕТНОЇ ОБЛАСТІ

В. О. Талалаєв, кандидат технічних наук; Л. П. Поставна

В інформаційних наукових джерелах останніх десятиріч питанням стійкості, безпеки та ризикозахищеності підприємницької діяльності приділяється значна увага. Водночас привертає увагу той факт, що в дослідженнях властивостей соціально-економічних систем, пов'язаних із їх стійкістю застосовується велика кількість понять, таких як: «економічна безпека», «економічна стійкість», «надійність», «живучість», «ризикозахищеність», «стабільність» і т. ін. При цьому для більшості із таких досліджень помітне намагання поширити дію базових понять і категорій за межі предметної області. Така міжпредметна «експансія», на жаль, не сприяє процесу формування адекватних, науково обґрунтованих методів і моделей і призводять до помітного дублювання наукових досліджень. Відповідно уповільнюються процеси практичного застосування запропонованих моделей для розв'язання цілої низки нагальних практичних задач.

Як показує аналіз останніх публікацій з питань управління стійкістю підприємств [1–4] на сучасному етапі розвитку теорії і практики менеджменту відсутня єдина система поглядів і уявлень щодо системного узагальнення категорій і понять стійкості для типових конфігурацій загроз і факторів впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ. В різній мірі на системне узагальнення задач управління стійкістю претендують такі гілки менеджменту як «ризик-менеджмент», «менеджмент економічної безпеки» та «антикризове управління». Менш поширеними, проте не менш значимими, є такі специфічні області менеджменту, як «управління живучістю підприємств», «управління надійністю підприємств».

Важливе місце у вирішенні проблеми забезпечення стійкості підприємства відводиться задачам управління ризикозахищеністю, як її ключової складової. В контексті завдань дослідження стійкості підприємства його

ризикозахищеність розглядається як базова складова, яка відображає здатність підприємства зберігати основні цільові показники своєї діяльності в умовах невизначеності факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ і системи управління.

Незважаючи на відносно ранній термін появи наукових термінів «економічна стійкість», «стійкість підприємства», «ризикозахищеність» передумови, що зумовили їх появу, сформувалися набагато раніше у працях таких відомих учених, як Р. Л. Акофф, Ф. Берталанфі, К. Боулінг, Н. П. Бусленко, Дж. Гіг, Ф. О. Ємері, С. Янг, Л. І. Абалкін, Є. Г. Гінзбург, В. В. Канторов, Н. П. Іващенко, Т. Д. Маслова, С. Є. Хачатуров та ін. Економічного змісту ці терміни набули у працях І. В. Брянцевої, Р. Ю. Лоскутова, Р. М. Магомедова, О. В. Олефіренко, А. І. Романової, Л. Н. Храмової та ін. У свою чергу, проблема управління економічною діяльністю в умовах дії факторів ризику висвітлена у працях таких учених, як В. П. Буянов, І. Ю. Івченко, І. А. Брижань, Д. А. Марцинковський, В. Н. Вяткін, В. О. Гамза, В. С. Ступаков, Г. В. Чернова та ін.

Дослідження показали, що в переважній більшості робіт з питань стійкості та економічної безпеки терміни «ризик» і «ризик-менеджмент» використовуються доволі часто, проте помітна відсутність чіткого визначення взаємозв'язків цих понять і розмежування областей їх застосування. Саме тому розробка і використання відповідних методологічних інструментів є нагальним завданням, вирішення якого дає можливість з єдиних позицій сформувати чітке уявлення про структуру предметних областей, в яких проблема стійкості та ризикозахищеності підприємства є ключовою.

Розбіжності й неузгодженості у використанні ключових понять суміжних предметних областей можуть бути усунені при використанні спеціальних мов моделювання і впровадженні єдиних словників базових понять для цих областей. Застосування для таких цілей найбільш поширених мов семантичних мереж, або мови моделювання UML дозволяє вирішити ці питання, проте відносно високий рівень їх складності та формалізованості створює

значні незручності при використанні їх у практичних задачах менеджменту, особливо на початкових етапах формування логіко-понятійних структур предметних областей.

Підхід, що пропонується, дає змогу сформувати попередні уявлення відносно структури і змісту основних понять предметної області «управління ризикозахищеністю підприємства», взаємозв'язків цих понять як усеїдині предметної області, так і з поняттями суміжних предметних областей.

Логіко-понятійна модель предметної області (ЛПМ ПО) – знаково-графічна модель, яка відображає структуру і зв'язки базових і похідних понять предметної області, а також їх зв'язки з первинними (вихідними) поняттями суміжних споріднених предметних областей.

Метою створення ЛПМ ПО є:

- формування структури предметної області без дублювання базових і похідних понять і уникнення протиріч при їх визначенні;
- формування аксіоматичної бази первинних понять предметної області із понять суміжних предметних областей;
- розробка уніфікованих шаблонів для генерування нових понять і нормалізації існуючих понять;
- створення передумов побудови семантичних моделей для застосування систем штучного інтелекту у визначеній предметній області.

Принципами побудови ЛПМ ПО є:

1. Поділ понять предметної області на 3 групи: первинні (вихідні, аксіоматичні), базові та похідні (вторинні).
2. Первинні поняття ЛПМ утворюються із множини понять суміжних предметних областей (ПО), які є основою для утворення базових понять предметної області.
3. Базові поняття ЛПМ утворюються із первинних і/або базових і первинних із застосуванням набору стандартних уніфікованих зв'язків (СУЗ).
4. Похідні (вторинні) поняття ЛПМ утворюються із базових і/або базових, первинних і попередньо визначених похідних понять із застосуванням (СУЗ).

5. Визначення будь-якого із похідних або базових понять може бути здійснене через первинні поняття із застосуванням СУЗ.

6. Стандартні уніфіковані зв'язки ЛПМ є мінімальний набір співвідношень між поняттями, які є найбільш специфічними для даної предметної області.

У межах запропонованої моделі предметної області «управління ризикозахищеністю підприємства» поняття розрізняються за типом: «предмети (процеси)», «властивості» і «характеристики». Тип поняття визначається природою об'єкта визначення.

Специфіковані універсальні зв'язки є мінімальним набором зв'язків між поняттями, за допомогою яких відображається структура предметної області. Враховуючи можливості застосування дескриптивного або/і конструктивного визначення понять, у моделі розрізняються СУЗ двох видів: міжтипові (дескриптивні) – СУЗд і внутрішньотипові (конструктивні) – СУЗк. Застосування СУЗк типу «поняття А є різновидом поняття Б» у процесі послідовного звуження загального поняття до конкретних (предметних) понять утворюють у моделі групи родинних ієрархічних типів понять.

Основою для побудови ЛПМ ПО є аналіз вербальної моделі предметної області. Послідовність побудови ЛПМ ПО така:

Крок 1. Аналіз вербальної моделі предметної області. Визначення переліку суміжних ПО, які є основою для формування множини аксіоматичних понять ЛПМ ПО.

Крок 2. Формування множини аксіоматичних понять суміжних предметних областей, пов'язаних із предметною областю, для якої створюється ЛПМ ПО.

Крок 3. Визначення СУЗ між аксіоматичними поняттями. Побудова фрагменту моделі із аксіоматичних понять – фундаментальний шар ЛПМ ПО.

Крок 4. Формування словника базових понять предметної області і таблиці СУЗ між базовими і аксіоматичними поняттями. Побудова базового шару ЛПМ ПО.

Крок 5. Формування словника похідних понять предметної області і таблиці СУЗ між похідними, базовими й аксіоматичними поняттями. Побудова шару-надбудови ЛПМ ПО.

Крок 6. Аналіз ЛПМ ПО, виявлення понять-дублів, циклів, «висячих» вершин і т. ін.

Загальна структура ЛПМ ПО для предметної області «управління ризикозахищеністю підприємства» наведена на рис. 1.

У табл. 1 наведений приклад словника первинних і базових понять предметної області «управління ризикозахищеністю підприємства». У табл. 2 міститься визначення основних СУЗ ЛПМ ПО зазначеної предметної області.

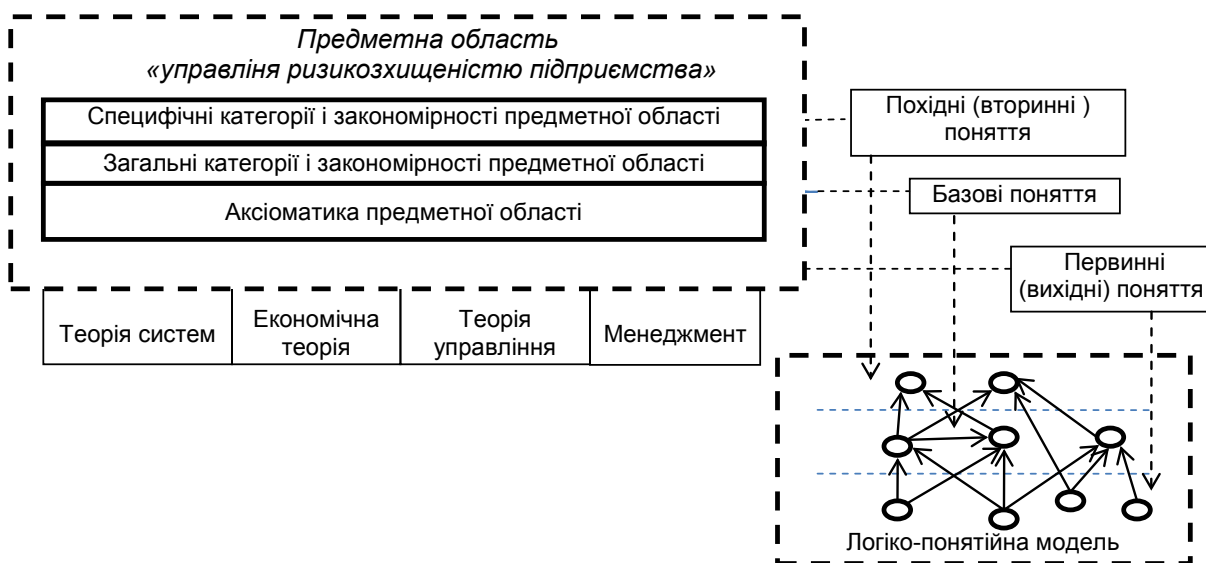

Рис. 1. Узагальнена структура ЛПМ ПО «Управління ризикозахищеністю підприємства»

Таблиця 1

Словник понять ЛПМ ПО «Управління ризикозахищеністю підприємства»

Термін	Визначення поняття
Аксиоматичні (вихідні, первинні) поняття	
1. Об'єкти (елементи)	Самостійна частина деякого цілого, системи
2. Взаємодії	Процес впливу об'єктів один на одного, який супроводжується переміщенням енергії, речовини, інформації між об'єктами і призводить до зміни їх властивостей (станів)
3. Доцільні системи	Множина взаємозв'язаних елементів, виокремлених із середовища, яка взаємодіє з ним як єдине ціле, зміна станів якої відбувається в напрямі певного стану (області станів) – мети
4. Організаційно-технічні системи	Різновид доцільних систем, основу яких складають взаємодії людей (колективів) і технічних засобів (технологічних процесів)
5. Економічні системи	Різновид організаційно-технічних систем, метою яких є продукування певного суспільного блага
6. Підприємства, фірми	Різновид економічних систем, метою діяльності яких є продукування певних товарів (послуг)
7. Процес	Послідовна зміна станів об'єктів у часі
8. Процес діяльності	Різновид процесу, основою якого є доцільні дії людей (колективів)
9. Процес економічної діяльності	Різновид процесів діяльності, результатом якого є створення певного суспільного блага
10. Бізнес-процес	Різновид процесів економічної діяльності, який забезпечує отримання прибутку
11. Ненадійність	Властивість об'єктів (процесів) пов'язана з неконтрольованим припиненням їх функціонування
12. Невизначеність	Ознака управлінської ситуації, яка пов'язана з відсутністю інформації щодо об'єктів (процесів), їх властивостей, поведінки
13. Руйнівний вплив	Ознака негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, коли результатом такого впливу є руйнація (припинення функціонування) об'єктів впливу
14. Умисність, спрямованість	Ознака негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, яка спричинена умисними діями людей
15. Фактори загроз	Фактори негативного впливу умисного (спрямованого) характеру
16. Руйнівні фактори	Фактори негативного впливу, які спричиняють руйнацію об'єктів
17. Фактори відмов	Фактори негативного впливу, спричинені відмовами об'єктів
18. Безпека	Здатність об'єктів (процесів) протистояти дії факторів загроз
19. Надійність	Здатність об'єктів (процесів) протистояти дії факторів відмов
20. Живучість	Здатність об'єктів (процесів) протистояти дії руйнівних факторів
Базові поняття ЛПМ ПО	
1. Фактори ризику	Фактори негативного впливу спричинені невизначеністю зовнішнього та внутрішнього середовищ, а також системи управління процесами діяльності
2. Ризик	Ознака процесу діяльності, яка характеризується можливістю відхилення результату від бажаного (мети) унаслідок дії факторів ризику
3. Ризикозахищеність	Характеристика об'єкта (процесу), яка відображає його здатність протистояти дії факторів ризику
4. Управління ризикозахищеністю	Цілеспрямована діяльність суб'єкта управління щодо забезпечення необхідного рівня ризикозахищеності об'єкта (процесу)
5. Економічні ризики	Різновид ризику, який визначається для економічних видів діяльності
6. Ризики бізнес-процесів	Різновид економічних ризиків, пов'язаний з бізнес-процесами
7. Управління ризикозахищеністю економічної системи	Різновид управління ризикозахищеністю, визначений для економічних систем
8. Управління ризикозахищеністю підприємства (ризик-менеджмент)	Різновид менеджменту, об'єктом управління якого є ризикозахищеність підприємства

Таблиця 2

Специфікація зв'язків ЛПМ ПО «Управління ризикозахищеністю підприємства»

Найменування зв'язку	Сутність зв'язку	Умвне позначення
1. Різновид (підклас)	Поняття Б є різновидом (звуженням) поняття А	$A \xrightarrow{\wedge} B$
2. Необхідна умова	Поняття А є необхідною умовою існування поняття Б	$A \xrightarrow{\&} B$
3. Поєднання	Поняття С є поєднанням (простим чи системним) понять А і Б	$A \xrightarrow{\Sigma} C$ Б
4. Ознака (властивість)	Поняття А є властивістю поняття Б	$A \xrightarrow{\#} B$
5. Характеристика ознаки	Поняття А є характеристикою (показником) властивості Б	$A \xrightarrow{p} B$

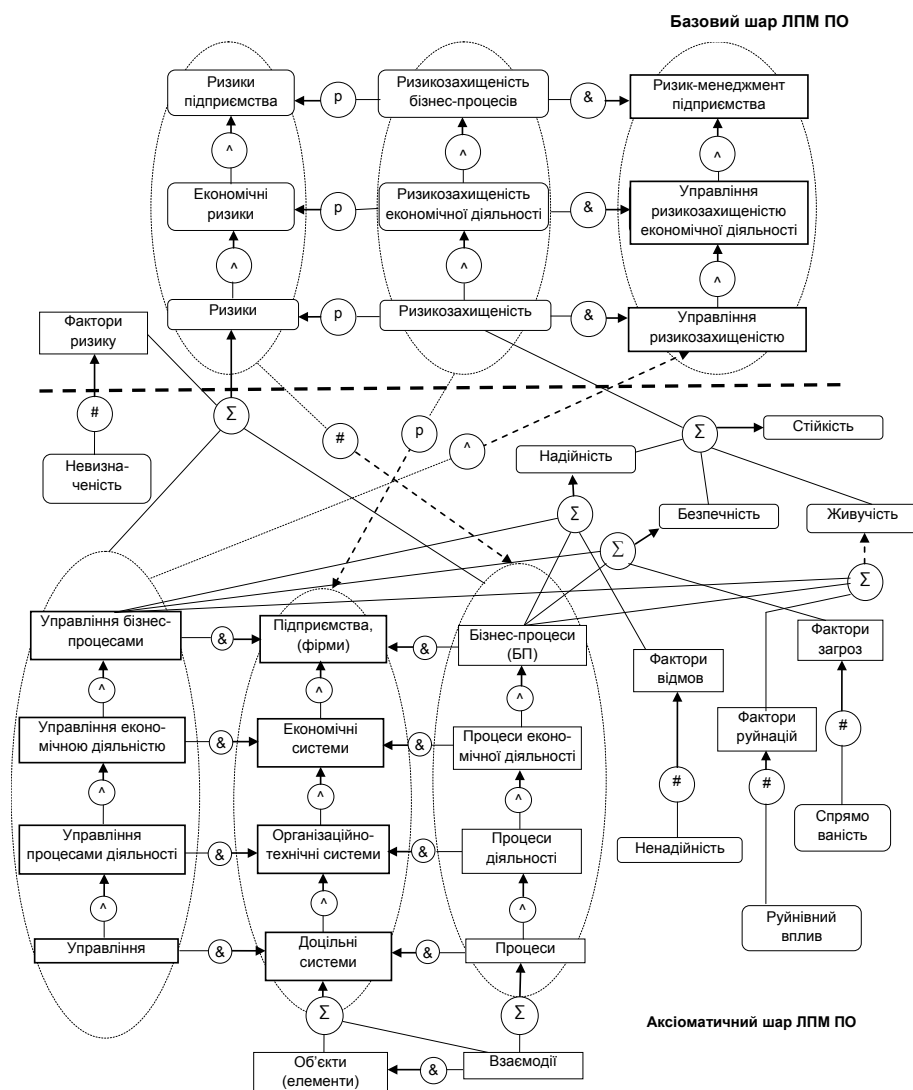

Рис. 2. Логіко-понятійна модель предметної області «управління ризикозахищеністю»

Застосування зазначених вище аксіоматичних засад упровадження єдиної методологічної платформи досліджень проблем стійкості сучасних підприємств дозволяє створити уніфіковане і стандартизоване понятійно-термінологічне середовище і єдину методологічну базу проведення наукових досліджень і розв'язання практичних задач забезпечення ризикозахисності підприємств. Логічним продовженням і практичною реалізацією зазначеного підходу є вирішення таких завдань:

- створення і застосування логіко-понятійної моделі предметної області «управління ризикозахисністю підприємства»;
- кластеризація задач управління ризикозахисністю;
- розробка та впровадження уніфікованої системи виявлення та ідентифікації ризиків підприємств;

- розробка системи критеріїв, показників та індикаторів ризикозахисності підприємств;

- розробка методів і способів формування системної моделі ризиків підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараненко С. П. Стратегическая устойчивость предприятия / С. П. Бараненко, В. В. Шеметов. – М. : ЗАО Центрополиграф, 2004. – 493 с.
2. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 240 с.
3. Недосекин А. О. Риски бизнеса: идентификация, анализ, управление : монография / А. О. Недосекин, З. И. Абдулаева. – С.Пб. : 2010. – 126 с.
4. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. / А. О. Старостіна, [б. в.], В. А. Кравченко. – К. : ІВЦ «Видавництво Політехніки», 2004. – 200 с.

УДК (005.52:005.334):656.7

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАПІДПРИЄМСТВ

І. М. Мягких, кандидат економічних наук

Фінансова діяльність – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств і досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів [8].

Фінансову діяльність підприємства спрямовано на виконання таких основних завдань: фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності; пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності; виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками; мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування вироб-

ничого й соціального розвитку, збільшення власного капіталу; контроль за ефективними, цільовим розподілом та використанням фінансових ресурсів [8].

Підприємницька діяльність авіапідприємств у ринкових умовах здійснюється в ситуації постійного ризику фінансової діяльності, що прискорює процес прийняття та реалізації ними фінансових рішень. Тому фінансовий ризик необхідно передбачати, ідентифікувати, класифікувати та навіть прогнозувати, а також оцінювати та розробляти заходи щодо його зниження.

Існуюча теорія ризику потребує наявності відповідної інформації, оскільки за її відсутності неможливо провести оцінку всіх можливих ризиків і загроз діяльності підприємства.